

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 340.134

В. Л. Ортинський

директор

Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, професор

ПРАВАЗАСТОСОВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

© *Ортинський В. Л., 2015*

Розглянуто теоретичні засади правозастосовної політики у сфері захисту прав людини в контексті асоціації України до Європейського Союзу. Визначено напрями підвищення ефективності правозастосування на підставі аналізу рішень Європейського Суду з прав людини щодо застосування положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод у національній правозастосовній діяльності.

Ключові слова: захист прав людини та громадянина, правові засади, правозастосовна політика, рішення Європейського Суду з прав людини.

В. Л. Ортинський

ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ АССОЦИАЦИИ УКРАИНЫ В ЕС

Рассмотрены теоретические основы правоприменительной политики в сфере защиты прав человека в контексте ассоциации Украины в Европейский Союз. Определяются направления повышения эффективности правоприменения на основе анализа решений Европейского Суда по правам человека по применению положений Конвенции о защите прав человека и основных свобод в национальной правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: защита прав человека и гражданина, правовые основы, правоприменительная политика, решения Европейского Суда по правам человека.

V. L. Ortynskyi

ENFORCEMENT POLICY FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE ASSOCIATION WITH THE EU

In the article the theoretical foundations enforcement policy for the protection of human rights in Ukraine association with the European Union. Identify ways of increasing the efficiency of enforcement based on an analysis of the European Court of Human Rights on the application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in domestic law enforcement activities.

Key words: human rights and citizen, legal basis, policy enforcement, the decision of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Розвиток правозастосування в Україні повинен бути стратегічно вивіреном і похідним від балансу інтересів суспільства, держави і особи. Об'єктивно правозастосування було і залишається одним з найзначущіших і соціально чутливих засобів правового

захисту. Однак його значення виходить далеко за межі власне правозахисної системи. Реалізуючи правозахисні функції, правозастосовна діяльність значно впливає на стан практично всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави: економіку, політику, духовно-моральну та інші сфери. Неефективне, корумповане, забюрократизоване непрофесійне правозастосування вносить елементи нестабільності у всю правову систему суспільства. Ось чому аналіз індивідуально-владних аспектів функціонування правозахисної системи держави має надзвичайно важливе наукове і практичне значення. Будучи елементом правозахисної системи, правозастосовна діяльність набуває низки специфічних характеристик, які важливо враховувати не тільки в загальнотеоретичному, але і в проблемно-практичному аспектах, зокрема при виробленні та реалізації правової політики держави. Основні проблеми правового регулювання загалом і правозахисного зокрема сьогодні в нашій державі перебувають у сфері реалізації права. Тому стратегії правового розвитку країни, які, як правило, орієнтуються на вдосконалення законодавства та інших джерел права, вимагають кардинального переосмислення і суттєвого коригування. Подібні політичні установки навмисно чи мимоволі залишають “в тіні” значну сферу проблем, пов’язаних з практичним здійсненням права, – правореалізацією.

Аналіз дослідження проблеми. Аналіз питань правозастосовної політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні досліджували В. Б. Авер’янов, Ю. В. Баулін, М. І. Козюбра, М. І. Колос, В. К. Колпаков, О. Ю. Костюченко, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, М. В. Оніщук, О. В. Петришин, М. А. Погорецький, П. М. Рабінович, О. М. Руднева, Е. Л. Трегубов, О. Г. Яновська, О. Н. Ярмиш та інші вчені. Водночас при всій повноті і послідовності викладу позицій галузевого підходу в них досить обмежено зачіпаються питання теоретико-правового розуміння правозастосовної політики у сфері захисту прав людини в контексті асоціації України до Європейського Союзу, а також питання напрямів підвищення ефективності правозастосування.

Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати теоретико-правові положення правозастосовної політики у сфері захисту прав людини в контексті асоціації України до Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Особливим потенціалом в плані практичного утвердження ідеалів справедливості, законності, поваги до прав людини та інших наділена правозастосовна діяльність. На жаль, цей потенціал не завжди використовується результативно. Найчастіше правозастосування виступає не як гарант, а як джерело порушення прав людини. У цьому полягає одне з серйозних протиріч, що вимагає науково обґрунтованого рішення. Його вирішення вбачають зокрема у послідовному впровадженні таких принципів, як правова визначеність, пропорційність, поділ влади, незалежність суду тощо. Зокрема, правозастосовна діяльність в умовах поділу влади в правовій державі повинна здійснюватися на основі оптимальної рівноваги виконавчої, законодавчої та судової гілок влади, самостійного і незалежного механізму врегулювання соціально-правових конфліктів між учасниками публічно-правових і приватноправових відносин. Для окреслення системи основних заходів щодо вдосконалення правозастосовної діяльності у сфері захисту прав і свобод людини видається найдоцільнішим використання такого порівняно нового для української юридичної науки поняття, як правозастосовна політика.

Повноцінне вивчення проблем правозастосовної політики фактично почалося в національній правовій науці лише в 90-ті рр. ХХ ст., хоча окремі згадки про неї можна зустріти і раніше. У 1978 р. В. М. Кудрявцев писав, що юридичну політику покладено в основу створення нових норм і діяльності правозастосовних органів, і виділяв три основні напрями діяльності держави, в яких вона реалізується: правотворчість, застосування права, розвиток правосвідомості та правової культури трудящих [1, с. 165, 166].

Правова реформа, яка проводиться в Україні з початку 90-х рр. до сьогодні, наочно показала, що перетворення правової системи не зводиться лише до законотворчості. Це стало для юридичної науки своєрідним імпульсом до розвитку концепції правозастосовної політики. На думку П. М. Рабіновича, практика правового регулювання примушує державну владу виробляти певні пріоритети у сфері реалізації прийнятого законодавства, зосереджувати політичні зусилля на тих чи

інших ділянках, спрямовувати та координувати правозастосовну діяльність відповідно до стратегічних цілей і поточних завдань держави, інакше кажучи, виробляти і проводити в життя певну правозастосовну політику [2, с. 15–18].

Наявність в державі правозастосовної політики як відносно самостійного явища передбачає, що застосування права не здійснюється випадково, а становить системну діяльність. Центральною ознакою і критерієм правозастосовної політики є визначення мети. У цьому сенсі захист прав і свобод людини повинен розглядатися не як окремий напрям правозастосовної політики, а як її загальна мета, оскільки не існує таких органів або функцій правозастосування, які не мали б відношення до захисту прав людини.

За суб'єктивним складом до правозастосовної політики належать органи законодавчої влади, що визначають основні принципи та форми правозастосовної діяльності на рівні нормативно-правового регулювання і органи виконавчої влади, які реалізують аналогічний вплив шляхом видання підзаконних актів. Основні орієнтири правозастосовної політики можуть встановлюватися Президентом України у формі щорічних послань до Верховної Ради, Кабінетом Міністрів України у вигляді концепцій, стратегій та інших документів програмного характеру. Однак провідну роль у правозастосовній політиці, на нашу думку, відіграють судові органи. Це зумовлено, по-перше, універсальністю права громадян на судовий захист, по-друге, наявністю інституту судового контролю за діяльністю інших органів влади, по-третє, принципом обов'язковості судових рішень, який дає змогу судам, особливо вищим, коригувати правозастосовну політику та заповнювати її прогалини за допомогою формулювання “правових позицій”, прийняття актів офіційного тлумачення права, узагальнення судової практики.

Одним з основних напрямів правозастосовної політики є вдосконалення структури правозастосовних органів через спеціалізацію, яка сприяє максимально ефективному здійсненню правозастосування і якісному розгляду справ.

Однак при цьому створювати спеціалізовані системи органів доцільно лише в тому випадку, коли існує досить значна категорія справ, специфіка яких вимагає самостійного поглибленого вивчення та застосування нормативно-правового матеріалу, а також коли галузеві особливості цієї групи правовідносин зумовлюють специфіку провадження щодо цієї категорії справ.

Запропонована ліквідація системи господарських судів з включенням їх до складу судів загальної юрисдикції, з одного боку, має своїм ефектом спрощення судової системи і зниження колізій у питаннях підсудності, однак, з іншого боку, це деякою мірою суперечить ідеї спеціалізації, оскільки в результаті одна система судів змушена буде діяти в двох різних процесуальних режимах*.

У цьому аспекті гостро відчувається необхідність удосконалення адміністративної юстиції. Додатковим захистом прав громадян слугуватиме змога подавати колективні позови, позови в інтересах необмеженого кола осіб, а також позови від імені громадських організацій. Водночас доцільними є пропозиції щодо прийняття Адміністративного процесуального кодексу України, єдиного для всіх судів загальної юрисдикції.

Відносно структури і компетенції правозастосовних органів залишається актуальним завдання забезпечення їх незалежності та неупередженості. Європейські інституції, які досліджують національну правозастосовну практику, звертають увагу на те, що значною мірою продовжує зберігатися бюрократична система підзвітності, характерна для радянського періоду, пов'язана зі статистичними показниками та підпорядкуванням вищестоящим органам і посадовим особам, що суттєво зменшує незалежність правокористувача.

Основним орієнтиром розвитку правозастосовної практики може стати ідея ефективного засобу правового захисту, що склалася в практиці Європейського суду з прав людини, з такими її показниками, як доступність засобу захисту, ретельність і всебічність дослідження обставин справи, розумний строк провадження у справі, забезпечення відновлення порушених прав.

---

* У зв'язку з положеннями законопроекту від 07.12.2014 № 1497 “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів” підготовленого авторським колективом на чолі з віце-спікером парламенту О. І. Сирійд.

Винесені Європейським судом з прав людини рішення проти України надають матеріал, що стосується недосконалості існуючих правозастосовних процедур і, відповідно, можливих напрямів їх подальшого розвитку. Прикладом може слугувати одне з порівняно недавніх рішень – рішення Європейського Суду з прав людини у справі “Титаренко проти України”, яким було встановлено порушення п. 1 ст. 6 і ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Слід зазначити, що це рішення включено в огляд судової практики Міністерством юстиції України [3]. Скарга заявника була пов’язана з триманням під вартою, а також з тим, що в залі засідань суду в ході розгляду справи його утримували за металевими ґратами, в чому вбачається порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод в частині заборони поведінки чи покарання, що принижує гідність людини*.

За визначенням представника України металеві ґрати виконують певні соціально і юридично значимі функції щодо запобігання втечі підсудних, припинення їх можливої неправомірної поведінки, захисту від потерпілих. Такі аргументи не були підтримані Європейським судом, рішення звелось до того, що перебування підсудного за металевими ґратами у присутності громадськості впродовж певного часу об’єктивно мало принизливий характер, підривало репутацію, створювало відчуття страху і безпорадності, тим самим порушувало ст. 3 Конвенції.

Аналіз причин, за якими Європейський суд відкинув аргументацію влади в цій справі, одночасно вказує на деякі загальні проблеми, пов’язані з забезпеченням прав людини в національному правозастосуванні:

1. Європейський суд зазначає, що українська сторона не представила доказів того, що дійсно існує загроза безпеки, яка виправдовувала б утримання особи в зазначених умовах. Це зауваження відображає таку реально існуючу проблему, як низький рівень обґрунтованості законодавчих і взагалі нормативно-правових моделей правозастосовної діяльності, який виявляється в подібних випадках, коли недостатньо простого посилання на відповідну норму права, а необхідно перевірити правомірність самого нормативного припису, наприклад, з погляду конституційної або міжнародно-правової допустимості обмеження того чи іншого права.

2. Європейський суд зазначив також, що немає ніяких підтверджень того, що суд розглядав питання про наявність загрози безпеки і про необхідність застосування в цій справі такого заходу, як утримання в умовах ізоляції за металевими ґратами. З погляду Європейського суду, такі обмеження прав повинні бути чітко індивідуалізовані і їх використання повинно бути мотивоване у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи. Інакше кажучи, ті заходи примусу, які в національній правозастосовній практиці використовуються майже автоматично, вимагають більш вибіркового підходу і повинні отримувати необхідне обґрунтування в кожному конкретному випадку.

3. Як підкреслює Європейський суд, навіть за наявності необхідності використання будь-яких захисних огорожень (що зустрічається в практиці різних європейських країн), вони повинні насамперед відповідати такій вимозі, як забезпечення належних умов участі підсудних у процесі, включаючи змогу конфіденційного спілкування з адвокатами, звернення до суду, а також достатню площу, вентиляцію.

Отже, це рішення окреслює низку можливих заходів щодо вдосконалення механізму захисту прав людини у межах національного правозастосування: перевірка обґрунтованості нормативного закріплення обмежень прав людини в правозастосовних процедурах; надання змоги для повноцінної участі у розгляді для всіх його суб’єктів; запровадження практики мотивування застосовності обмежувальних заходів у кожній окремій справі.

Поліпшення правозастосовної процедури передусім передбачає розширення процесуальних прав всіх її учасників щодо моделі судочинства.

---

* Автор не має на меті аналіз норм наказу МВС України, Міністерства юстиції України, Верховного суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68 “Про затвердження Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів” і Державних будівельних норм України. ДБН 2.2.-26: 2010. “Будинки і споруди. Суди”.

Видається доцільним у межах адміністративного розгляду скарг і звернень громадян передбачити змогу заявника отримувати інформацію про хід провадження у справі, а також заявляти клопотання з метою захисту своїх інтересів у контексті електронного звернення та електронної петиції [4].

Для підвищення ефективності розгляду справ у межах різних проваджень необхідним є розвиток стандартів доведення. Доцільно ввести норми про докази та доведення у нормативні акти, що регламентують всі види правозастосовної діяльності, зокрема з розгляду скарг і звернень громадян в органах виконавчої влади. Крім того, необхідні закріплення і деталізація положення про досягнення істини як мети правозастосовного процесу і в судовій, і для позасудової форми. Це, своєю чергою, зумовлює подальший розвиток ідеї процесуальної економії, обґрунтованої в роботах О. Ю. Костюченка, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, які, на думку І. О. Сопронюк, представляють ідею процесуальної економії як оптимізацію всього обсягу витрат на здійснення правової процедури у співвіднесенні з цілями провадження у справі [5].

Процесуальна економія – це спрощення процедури, але йдеться про скорочення лише тих елементів процесуального механізму, які не сприяють досягненню поставлених цілей. По суті, йдеться не про зниження рівня процесуальних гарантій, а швидше про те, щоб домогтися результативнішого використання наявного набору процесуальних засобів. При цьому передбачається введення певних лімітів, прикладом чого може бути процесуальний строк. Його суть полягає в тому, що важливо не тільки укластися в ліміт, але й організувати діяльність так, щоб використовувати з максимально можливого ресурсу тільки ту його частину, яка насправді необхідна, але водночас достатня для правильного і повного здійснення судочинства за кожною кримінальною справою або вчинення конкретної процесуальної дії.

Прикладом дії принципу процесуальної економії можуть бути інститути чинного процесуального законодавства: можливість припинення кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін, у зв'язку з дійовим каяттям, цивільний позов у кримінальному процесі. В останньому випадку найбільшою мірою захищаються інтереси позивача, який звільняється не тільки від сплати мита, але й від доказування своїх позовних вимог, що є розумним балансом інтересів держави й особи у контексті принципу процесуальної економії.

Найважливішим напрямом розвитку правозастосування є підвищення його прозорості (транспарентності). Як зазначають М. А. Погорецький та О. Г. Яновська, прозорість судової діяльності та судової системи може забезпечити значне зниження рівня корупції у сфері і зміцнення реальної незалежності від політичного тиску, і перешкоджання процесам прямого підкупу суддів [6]. Транспарентність, окрім іншого, передбачає відкритість правозастосовних органів для громадян, готовність надати необхідну їм інформацію в максимально простому порядку, почати правозастосовну процедуру при мінімумі формальностей, насамперед коли йдеться про захист порушеного права (що вже безпосередньо впливає з принципу доступності правового захисту).

В. К. Колпаков у цьому зв'язку вказує на європейський принцип про право бути почутим, реалізації якого повинні сприяти всі дії працівників управління: посадові особи та службовці відносно питання, яке потрібно вирішити, мають право і зобов'язані попередньо ознайомитися з матеріалами справи, отримати додаткову інформацію і вислухати аргументи громадянина, якщо в цьому є необхідність, а також роз'яснити порядок вирішення питання та оскарження рішення [7, с. 6, 7].

Система електронної публікації судових рішень стала важливим кроком на шляху до прозорості правозастосування, до поширення єдиних стандартів захисту прав людини та обміну досвідом всередині судової системи.

Необхідне розширення цього досвіду за рахунок введення обов'язкової електронної публікації рішень органів виконавчої влади в адміністративних справах, з розгляду звернень громадян, а також актів прокурорського нагляду. У цьому контексті потрібно істотне удосконалення юридичної техніки правозастосовних актів. Особливо необхідним є докладання зусиль до розвитку правозастосовної аргументації, тобто технології обґрунтування прийнятих рішень.

Слід погодитися з думкою М. І. Козюбри, який слушно зауважує, що зміст юридичної аргументації правозастосовних актів незалежно від бажання правокористувача дає уявлення про те,

чим він керувався при винесенні рішення, про фактичну і юридичну обґрунтованість рішення, тобто є підставою для висновків про мотиви рішення та кваліфікацію [8, с. 5–7]. Це дає змогу приймати рішення про перегляд правозастосовних актів. Як показує практика, недостатня обґрунтованість характерна і для основних процесуальних актів суду та інших правозастосовних органів (таких, як вирок або рішення суду), а ще більшою мірою – для проміжних актів.

Як спеціальна юридична гарантія реалізації міжнародних стандартів відправлення правозастосування в українській правовій системі може використовуватися правовий моніторинг, який полягає у розробленні державної програми або плану заходів щодо реалізації міжнародної конвенції, що передбачає заходи:

- з інформування населення про зміст конвенції;
- приведення законодавства у відповідність з міжнародними стандартами;
- визначення повноважень державних органів щодо виконання міжнародних зобов'язань або перебудови функцій органів в новому режимі, визначення органів і осіб, відповідальних за виконання міжнародних зобов'язань, підвищення їх професійного рівня;
- встановлення порядку та строків підготовки та направлення до міжнародних органів національних доповідей про виконання міжнародних конвенцій.

У формуванні правозастосовної політики держави значною є роль організаційно-кадрових заходів. Складність правозастосовної діяльності в умовах адаптації національної правової системи до вимог Європейського Союзу передбачає творчий підхід до прийняття рішень, висуває надзвичайно високі вимоги до кадрового складу правокористувачів. З погляду на Методичні рекомендації Міністерства юстиції України “Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування” у таких ситуаціях значно зростає рівень вимог до правозастосовної компетентності посадових осіб, їх здатності конституційним чином сприймати і оцінювати комплекс нормативних і фактичних обставин [9].

Закріплення в чинному законодавстві змоги виявлення психологічних властивостей особи кандидата на посаду, оцінки його здатності займатися професійною діяльністю щодо здійснення правозастосування, змоги реально оцінювати і приймати правильне рішення створила правову ситуацію, що дозволить підвищити результативність процесу судового захисту прав громадян, ефективність правозастосування та рівень довіри суспільства. В цьому контексті доцільним є розвиток системи оцінки діяльності правокористувача та зумовленого цим його просування у професійній діяльності.

У цьому випадку корисними видаються узагальнення досвіду країн-членів Європейського Союзу: 1) введення певної періодичності оцінки діяльності правокористувача зі змогою усунення від посади чи пониження у класі в разі незадовільного результату; 2) уточнення критеріїв кар'єрного зростання; 3) формування кадрового резерву; 4) оцінювання діяльності спеціальним незалежним органом; 5) ротація складів судів та інших колегіальних органів; 6) вдосконалення процедур вирішення конфліктних ситуацій тощо.

Ефективність правозастосовної діяльності щодо захисту прав і свобод людини – найважливіший чинник її легітимності. Вимога легітимності, тобто визнання і схвалення з боку суспільства, повинна адресуватися не тільки державній владі та праву загалом, але й кожній з їх функцій окремо, включаючи правозастосування. В сучасних умовах проблема легітимності все ще залишається далекою від свого вирішення, оскільки вона полягає не у формально-юридичному аспекті, а у ставленні суспільства до влади загалом.

Для підвищення ефективності та легітимності системи захисту прав людини необхідно максимально задіяти можливості органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, розвивати взаємозв'язки між ними в межах формування культури прав людини. Функціонування правозахисних організацій у демократичній державі повинно бути органічним продовженням державної політики, що усуне недоліки в діяльності держави стосовно забезпечення захисту прав і свобод людини.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що асоціація України до Європейського Союзу вимагає гарантування прав і свобод громадян, що ставить державним і громадським інститутам завдання досягнення незалежного, неупередженого та справедливого правозастосування. Результативність правозастосування повинна юридично та фактично сприяти усуненню порушень прав людини, приведення у початковий правовий стан через відновлення права, відшкодування заподіяної шкоди. Основною перешкодою на шляху досягнення ефективності правового захисту стає несвоєчасність прийняття рішень і особливо їх невиконання. З дня набрання чинності Конвенції про захист прав людини та основних свобод законодавство і правозастосовна практика України відчувають посилений вплив правових стандартів Ради Європи у галузі прав і свобод людини. Досвід Європейського суду з прав людини є для держави не лише зразком у плані прецедентів щодо конкретних категорій справ, але й прикладом того, як відносно недавній за часом свого створення судовий орган зміг завоювати високий авторитет у всьому світі неупередженістю і юридичною обґрунтованістю своїх рішень, послідовністю своїх правових позицій, найвищим рівнем професіоналізму суддів. Проблеми правозастосування вимагають подальшого наукового осмислення з урахуванням об'єктивного різноманіття правових процесів, зумовлених адаптацією національного законодавства до вимог Європейського Союзу.

1. Кудрявцев В. Н. *Право и поведение* / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юридическая література, 1978. – 192 с. 2. Рабінович П. М. *Рішення Європейського Суду з прав людини: спроба концептуально-методологічного аналізу* // *Право України*. – 1997. – № 12. – С. 14–20. 3. *Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Справа “Титаренко проти України” (Заява № 31720/02)*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/814153>]. 4. *Про внесення змін до Закону України “Про звернення громадян” щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 р. № 577-VIII* // *Відомості Верховної Ради України*. – 2015. – № 35. – Ст. 341. 5. *Сопронюк І. О. Принцип процесуальної економії у кримінальному процесі України: дис. канд. юрид. наук: спец: 12.00.09 / Ірина Олександрівна Сопронюк*. – Львів: Нац. ун-т ім. Івана Франка, 2011. – 227 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://mydisser.com/en/catalog/view/6/349/9323.html>]. 6. *Відкритість та прозорість судової системи: проблеми реалізації міжнародних стандартів в Україні* / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська // *Право і громадянське суспільство. Наук. журнал. Електронне видання*. – 2013. – 2 (3). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://lclaw.knu.ua/index.php/item/111-vidkrytist-ta-prozorist-sudovoi-systemy-problemy-realizatsii-mizhnarodnykh-standartiv-v-ukraini-pohoretskyi-m-a-yanovska-o-h>]. 7. *Європейські стандарти адміністративного права* / В. К. Колпаков // *Адміністративне право і процес: наук. журнал*. – 2014. – № 3 (9). – С. 5–18. 8. *Козюбра М. І. Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції* / М. І. Козюбра // *Наук. записки НаУКМА. Юридичні науки*. – 2012. – Т. 129. – С. 3–11. 9. *Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування* *Методичні рекомендації Міністерства юстиції України від 16.10.2013 р.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13>].